

HELENA KRASOWSKA
LECH ALEKSY SUCHOMEYNOW

Stan oświaty polskiej w Charkowskim Okręgu Konsularnym

Streszczenie: Celem artykułu jest nakreślenie rozwoju organizacji mniejszości polskich, w tym szkolnictwa polskiego, z uwzględnieniem rozwiązań formalno-prawnych, podstaw finansowych i infrastrukturalnych w Charkowskim Okręgu Konsularnym. Jest to pierwsza próba przeprowadzenia wstępnych badań na terenie Charkowskiego Okręgu Konsularnego z uwzględnieniem organizacji mniejszości polskiej, osobliwości tożsamości miejscowych Polaków i specyfiki regionów, od Sum na północy do Berdiańska na południu. Terytorium Konsulatu Generalnego RP w Charkowie obejmuje Charkowski Okręg Konsularny, są to obwody: charkowski, dniepropietrowski, doniecki, ługański, połtawski, sumski, zaporoski. Badania przeprowadzone zostały metodą ankietową w roku 2017.

Aktualnie czynnikiem decydującym o podejmowaniu nauki języka polskiego jest przynależność etniczna, pragnienie pielęgnowania poczucia przynależności do kraju pochodzenia przodków, ale także podejście pragmatyczne: otrzymanie Kart Polaka, podjęcie studiów wyższych oraz perspektywa pracy i osiedlenia się w Polsce.

Dla uczniów innych narodowości znajomość języka polskiego jako obcego ma wymierną wartość w postaci większych szans w dostaniu się na studia, a w konsekwencji bycia bardziej konkurencyjnym na rynku pracy.

Słowa kluczowe: Ukraina, nauczanie języka polskiego, Charkowski Okręg Konsularny, polskie organizacje za granicą, język polski w świecie, współpraca oświatowa

Celem artykułu jest przedstawienie stanu nauczania języka polskiego w Charkowskim Okręgu Konsularnym. Terytorium Konsulatu Generalnego RP w Charkowie obejmuje Charkowski Okręg Konsularny, są to obwody: charkowski, dniepropietrowski, doniecki, ługański, połtawski, sumski, zaporoski. Badania przeprowadzone zostały metodą ankietową oraz przeprowadzone zostały zogniskowane wywiady grupowe (fokusy) w roku 2017.

Historia nauczania języka i kultury polskiej w świecie jest nierozzerwalnie związana z dziejami emigracji. Zwłaszcza Polacy, jeżeli tylko była taka

możliwość, dbali o nauczanie swojego języka. Powołane polskie szkoły za granicą pełniły funkcję łączności z Polską oraz przekazywania fundamentalnych wartości kolejnym pokoleniom. W różnych krajach Polacy wytwarzali często odrębną grupę kulturową i dbali o własną tożsamość. Najstarsze znane polskie szkoły zakładane były we Francji (1842), Anglii (1854), Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (1858), Brazylii (1876), Australii (1884) czy Kanadzie (1894) (Koprukowniak, 1980, Albin, 1981). Periodyzacja dziejów oświaty polonijnej obejmowała dotąd cztery okresy:

- XIX wiek (od szkoły batiniołskiej) do zakończenia I wojny światowej,
- okres międzywojenny (1918–1939),
- lata II wojny światowej (1939–1945),
- okres po II wojnie światowej (Koprukowniak, 1992, s. 91).

Autorzy tego tekstu dodają kolejny okres, piąty, nauczanie języka polskiego po 1990 roku. W tym okresie w szkolnictwie dużo się zmieniło. Przeprowadzono szereg badań naukowych nad tą tematyką, odbyły się kongresy i konferencje naukowe. W Polsce po 1990 roku liczba obcokrajowców oraz osób polskiego pochodzenia, zwłaszcza z Ukrainy, studiujących na różnych uczelniach wzrosła. Powstały prace badawcze, analityczne, naukowe oraz popularnonaukowe (Miodunka, 2016; Miodunka i Tambor i in., 2018; Tambor, 2016; Levchuk, 2020). W ramach dydaktyki polonistycznej realizowane są dwa główne nurty: dydaktyka języka polskiego jako obcego i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego, tj. wymiar akademicki i wymiar praktyczny (Miodunka i Gębał, 2020, s. 25). Dzięki organizacjom pozarządowym wspierane jest nauczanie języka polskiego poza granicami Polski. Szkolnictwo polskie ulegało zmianom, dzięki procesom kulturowym i politycznym w świecie, zależało również od ich determinacji oraz polityki językowej państwa, w którym mieszkają. Jesteśmy świadkami przeobrażeń i zmiany na temat stereotypów, iż Polakiem może być tylko katolik. Sytuacja języka polskiego nabrała rozmachu również na południowo-wschodniej Ukrainie (Krasowska, 2014).

Wracając do Polaków na Wschodzie, w tym mieszkańców Charkowskiego Okręgu Konsularnego, warto przypomnieć, że właściwie ludność polska, w bliższym lub dalszym pokoleniu, jest napływowa, docierała tu w wyniku migracji wewnętrznych, przebiegających w ramach Imperium Rosyjskiego, a następnie w granicach Związku Radzieckiego. Migracja ta miała charakter raczej sporadyczny i pojedynczy, dlatego polskie środowisko do niedawna nie było grupą zwartą i zmobilizowaną oraz nie posiadało odpowiedniej infrastruktury, sprzyjającej uczeniu polskiego języka i kultury.

Zmiana sytuacji nastąpiła dopiero w czasach nam współczesnych, tj. po 1990 roku. Obecnie obserwujemy duże ożywienie w polskim ruchu kulturowym w Ukrainie. Otwarte zostały również nowe szkoły i placówki oświatowe. W rezultacie tych przeobrażeń szkolnictwo polonijne jest tworem zróżnicowanym pod wieloma względami. Profil szkół czy ośrodków oświatowych determinują przede wszystkim: miejsce funkcjonowania (miasteczka, miasta o tradycjach akademickich) oraz struktura społeczna mniejszości polskiej. Pochodną tych czynników są różnice w zakresie realizowanych przez szkoły programów nauczania, wykorzystywanych podręczników, pomocy dydaktycznych czy ogólnego wyposażenia szkoły, a także liczebności uczniów (liczba uczniów w szkołach waha się od kilku/kilkunastu do kilkuset; liczebnie zróżnicowane są również grupy w obrębie tej placówki oświatowej) i kadry nauczycielskiej (jej wykształcenia i przygotowania do zawodu). Mimo tak dużego zróżnicowania szkolnictwo to pozostaje jednak niezmiennie jedną z ważniejszych instytucji umożliwiających naukę języka polskiego na Wschodzie Ukrainy.

W stosunku do osób (bo chodzi nie tylko o dzieci) uczących się języka polskiego (jako obcego, to znaczy „od zera”) – są to osoby przeważnie zasymilowane. Od najmłodszych lat mają one w większości kontakt z dwoma systemami językowymi, dominującymi w kraju zamieszkania – ukraińskim i rosyjskim. Niestety, na badanych terenach wciąż brakuje stałej i żywej potrzeby komunikowania się w języku polskim, a dzieje się tak, przede wszystkim, ze względu na niefunkcjonalność języka polskiego w środowisku domowym, często w rodzinach mieszanych. Warto wspomnieć również o dużym rozproszeniu, tj. braku zwartej grupy w jednym miejscu zamieszkania.

Przyjrzyjmy się teraz bliżej badanym terenom i danym statystycznym.

Obszar kompetencji Konsulatu Generalnego RP w Charkowie obejmuje swym zasięgiem 7 obwodów (charkowski, dniepropietrowski, doniecki, ługański, połtawski, sumski i zaporoski), co stanowi niemal jedną trzecią terytorium Ukrainy.

Tabela 1. Liczba Polaków oraz deklarowany język ojczysty w spisie ludności z 2001 roku

Obwód	Liczba Polaków	Deklarowany język ojczysty			
		Polski	Ukraiński	Rosyjski	Inny
Charkowski	1 936	143	721	1 038	7
Dniepropietrowski	3 188	230	1 385	1 618	10
Doniecki	4 343	179	839	3 288	10
Ługański	2 107	79	514	1 468	1

Poltawski	813	53	533	210	1
Sumski	421	25	232	152	8
Zaporoski	1 774	70	674	1 007	1

Ogółem liczba Polaków w roku 2000 w Charkowskim Okręgu Konsularnym wynosiła 14 582 osoby, a więc więcej niż w niektórych polskich miastach: Działdowo, Czarnków czy Chełmno. Jak świadczą dane udostępnione przez Konsulat Generalny RP w Charkowie, aktualnie w obwodzie funkcjonuje 29 polskich organizacji.

O słabych związkach mieszkańców tego regionu z kulturą polską czy o zniekształconej tożsamości osób polskiego pochodzenia świadczy relatywnie niewielka liczba Polaków, którzy w czasie spisów deklarowali język polski jako ojczysty. Wysoki stopień asymilacji „tutejszych” Polaków niewątpliwie jest uwarunkowany oddaleniem od granic Polski, dłuższą przynależnością do ZSRR, ale także słabą zwartością grupy etnicznej, niskim stopniem mobilizacji oraz brakiem rozwiniętej infrastruktury, zachowującej tożsamość narodową, to znaczy skutecznie działających placówek oświatowych. Także trzeba wspomnieć, że ogromnym ciosem były również krwawe represje, które dotknęły Polaków na terenie imperium sowieckiego, i wynikający z tego strach przyznawania się do bycia Polakiem, co oznacza, że polityka językowa państwa, w którym mieszkali liczni Polacy, nie sprzyjała rozwojowi ruchu polskiego oraz uczeniu się języka swojej mniejszości.

W 2017 roku przed Naradą Polonijną Charkowskiego Okręgu Konsularnego, która odbyła się w Berdiańsku, przeprowadziliśmy badania ankietowe w celu nakreślenia i rekonesansu stanu organizacji mniejszości polskiej, w tym szkolnictwa polskiego, z uwzględnieniem rozwiązań formalno-prawnych, podstaw finansowych i infrastrukturalnych.

Zaznaczmy, że jest to pierwsza próba przeprowadzenia wstępnych badań na terenie Charkowskiego Okręgu Konsularnego z uwzględnieniem różności organizacji mniejszości polskiej, osobliwości tożsamości miejscowych Polaków i specyfiki regionów, od Sum na północy do Berdiańska na południu. Z kolei wyniki badań mogą posłużyć uzupełnieniem informatora „Placówki oświatowe na Ukrainie” (2015), który nie jest wyczerpującym źródłem i skupia się głównie na analizach badań prowadzonych głównie na terenach Ukrainy zachodniej i centralnej.

Podstawowym narzędziem badawczym był kwestionariusz składający się z 20 pytań, który został skierowany do prezesów polskich organizacji. Badania zostały zrealizowane w 19 z 29 placówek polskich (co stanowi 65,5% ogółu).

Dodatkowo przeprowadzono badania fokusowe o zdecydowanie jakościowym charakterze.

Analiza nazw organizacji Charkowskiego Okręgu Konsularnego pozwala podzielić je na trzy kategorie:

1) organizacje, których nazwy wyraźnie nawiązują do działalności kulturalno-oświatowej: Stowarzyszenie Kultury Polskiej czy Stowarzyszenie Miłośników Języka i Kultury Polskiej – 11 organizacji;

2) nazwy, w których dominuje komponent narodowo-etniczny: Związek Polaków czy Towarzystwo Polskie – 13 organizacji;

3) nazwy, mające związek z relacjami polsko-ukraińskimi: Ukraińsko-Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe – 5 organizacji.

Pomimo różnic w nazwach poszczególnych organizacji, mają one wspólne cele i zadania. Uogólniając, możemy wymienić następujące:

- zrzeszenie i reprezentowanie interesów Polaków i osób pochodzenia polskiego;
- odrodzenie i krzewienie języka, kultury i tradycji polskiej;
- pobudzanie członków Stowarzyszenia do pracy na rzecz organizacji i narodu polskiego;
- stworzenie warunków dla samorealizacji członków organizacji;
- organizowanie zjazdów naukowych, konferencji, seminariów, konkursów i innych imprez;
- współpraca z organizacjami artystycznymi oraz wspierającymi polską kulturę, naukę, oświatę i sztukę na Ukrainie oraz za granicą.

Cele statutowe organizacji polskich są w znacznej mierze tożsame. Towarzystwa (stowarzyszenia, centra kultury) poprzez swoją działalność zobowiązują się m.in. do odradzania kultury polskiej i jej pielęgnowania przez zakładanie polskich szkół i organizowanie kursów języka polskiego, popularyzację historii, polskich obyczajów, upowszechnianie polskiej nauki, literatury, sztuki, folkloru narodu polskiego, uwieczniania pamięci wybitnych działaczy nauki i kultury, opieki nad miejscami pamięci narodowej.

Otrzymaliśmy następujące odpowiedzi na pytanie: „Podstawowe kierunki działalności?”. Zwróciło naszą uwagę to, że działacze organizacji i stowarzyszeń polskich często nie uświadamiają sobie różnicy pomiędzy celem działalności a konkretnym działaniem. Wymienimy kilka odpowiedzi w zapisie oryginalnym nadesłanym nam przez badanych. Odpowiedzi te mogą również posłużyć organizacjom pozarządowym wspierającym i współpracującym z Polakami na wschodzie Ukrainy.

Podstawowe kierunki działalności polskich organizacji są następujące:

- zachowanie miejsc pamięci o Polakach i ich działalności czy udokumentowanie śladów Polaków i ocalenie miejsc pamięci związanych z historią Polski;
- opieka nad Polskim Cmentarzem Wojennym;
- pomoc i opieka ludziom starszym oraz chorym czy też charytatywna działalność na rzecz mniejszości polskiej;
- prowadzenie działalności integrującej członków Stowarzyszenia;
- poszukiwanie informacji o przodkach, o Polakach, ich życiu na terenie Kramatorska (od końca XIX wieku) i roli w historii miasta;
- realizacja programów oraz projektów, które sprzyjają włączeniu w działalność Stowarzyszenia Polaków, osób mających polskie pochodzenie oraz osób innych narodowości;
- współpraca z kościołem katolickim w celu umacniania wartości chrześcijańskich;
- pomoc prawna dla Polonii;
- rekrutacja na studia do Polski;
- kluby-przedszkola dla dzieci w wieku 3–6 lat;
- wychowanie młodzieży w tradycji dwóch kultur;
- wzmocnienie więzi między narodami Polskim i Ukraińskim, na podstawie wspólnej historii zwłaszcza w pierwszej Rzeczypospolitej oraz Idei Jagiellońskiej;
- organizowanie festiwali polskich;
- pierwsze spotkanie Polonii Donbasu w Siewierodoniecku.

Ostatnie wymienione przedsięwzięcie jest ważnym sygnałem i świadectwem prób przeformatowania dotychczasowej struktury organizacyjnej regionu, część którego jest czasowo okupowana. Powstaje jedno pytanie: czy na tak specyficznym terytorium warto reintegrować organizacje polonijne na zasadzie przynależności do już nieistniejącej wspólnoty regionalnej, regionu często błędnie utożsamianego z Donieckim Zagłębiem Węglowym i krainą historyczną Dońszczyzną, która obejmuje tylko południowe tereny obwodów ługańskiego i donieckiego.

Kilka uwag o działalności programowej

Członkowie każdej mniejszościowej grupy istniejącej na świecie doskonale zdają sobie sprawę z tego, że podstawowym stojącym przed nimi działaniem

jest utrzymanie poczucia więzi narodowej. Ze względu na specyfikę tożsamości narodowej Polaków na terenach Ukrainy zadnieprzańskiej wypada raczej mówić o pracy nad rewitalizacją czy też przywróceniem poczucia przynależności do narodu polskiego. Właściwie wszystkie akcje podejmowane przez organizacje polskie Charkowskiego Okręgu Konsularnego mają taki właśnie cel, ale część z nich jest szczególnie istotna dla miejscowych Polaków, właśnie z powodu bezpośredniego oddziaływania na świadomość narodową. Takie rezultaty daje szeroko pojęta działalność kulturalna, wreszcie także religijna. Tylko połączenie wymienionych powyżej czynników, może doprowadzić do sukcesu.

Niewątpliwie w każdym środowisku istotną rolę odgrywa przywiązanie do tradycji narodowych. To właśnie chęć kultywowania pewnych zachowań, czy zwyczajów, świadomość wspólnoty pochodzenia stanowi ważny czynnik umożliwiający zachowanie poczucia więzi narodowej. To kultura polska jest dla środowisk poza granicami tym, co daje im poczucie więzi i siły, pozwala trwać w izolacji i przeciwstawiać się procesom asymilacyjnym.

Jednymi z najbardziej „polskich” uroczystości są te mające miejsce z okazji świąt Bożego Narodzenia. W tradycji polskiej, poza religijnym wymiarem, zawsze stają się pretekstem do wspólnych rodzinnych spotkań. W warunkach zamieszkania poza Polską spotkania te są rozbudowane, liczy się nie tylko mała, ale i ta wielka – Polska rodzina. Dlatego Polacy z tej właśnie okazji organizują „spotkania opłatkowe”. W spotkaniach uczestniczą nie tylko członkowie organizacji ze swoimi rodzinami, ale również wszyscy zainteresowani poznaniem tradycji polskich. Zwyczajowo świąteczne spotkania mają oprawę religijną (uczestniczą w nich przedstawiciele parafii, księża często z Polski). Śpiewa się kolędy, odtwarza lub gra polską muzykę. Oczywiście prawie zawsze przygotowywany jest poczęstunek, a w miarę możliwości najbiedniejsi członkowie polskiej wspólnoty otrzymują skromne prezenty. Nie są one wprawdzie wyszukane, obejmują słodczyce, owoce, artykuły papiernicze czy odzież, ale zawsze spotykają się z wyrazami ogromnej wdzięczności obdarowanych. Sygnalizowane powyżej działania są możliwe tylko i wyłącznie dzięki ludziom dobrej woli, którzy przekazują potrzebne na nie środki finansowe.

Spotkania Polaków i sympatyków kultury polskiej mają miejsce również w okresie karnawału. Ich przebieg i „profil” dostosowany jest do aktualnych możliwości (głównie finansowych).

Kolejnym okresem bardzo wyrażonych działań mniejszości polskiej jest początek maja każdego roku. Jak wiemy, początek tego miesiąca jest dla każdego Polaka jednym wielkim świętem. Pierwszy maja to oczywiście Między-

narodowe Święto Pracy, drugi maja – od kilku lat obchodzimy jako Święto Polskiej Flagi Państwowej i Dzień Polonii i Polaków za Granicą, wreszcie trzeci maja to – Święto Konstytucji. W przypadku Ukrainy ważne jest również to, że nadal obchodzi się tu 1 maja jako Święto Pracy i Wiosny, a klamrą majowych uroczystości jest Dzień Zwycięstwa, którym na Ukrainie jak na razie pozostaje nadal 9 maja.

W ramach obchodów majowych świąt organizacje polskie organizują cykl uroczystości często pod ogólną nazwą Dni Kultury Polskiej. Kolejnym „narodowym” pretekstem do uroczystych spotkań jest Święto Niepodległości. W tym przypadku trudno mówić o jednolitym schemacie jego honorowania. Mogą być to: uroczysta akademicka otwierająca obchody, połączona z krótkimi prezentacjami artystycznymi, a następnie projekcja filmów dokumentalnych o tematyce wojennej i związanych z pierwszymi krokami młodego Państwa Polskiego. Starsze pokolenie mile spędza czas przy kawie, herbacie i „nocnych rodaków rozmowach”, a młodsze często bawi się samodzielnie. Młodzi mogą przykładowo zorganizować dyskotekę i bawić się pod melodie współczesnych wykonawców polskiej estrady.

Warto dodać, iż w ostatnich latach można zauważyć rosnące zainteresowanie nauką języka i poznaniem kultury polskiej przez uczniów innych narodowości, przede wszystkim miejscowych Ukraińców. Niestety dla rozszerzenia działalności oświatowej organizacjom polonijnym często brakuje takich możliwości. W ten sposób tracona jest unikalna szansa zainteresowania polską kulturą oraz pogłębienia sympatii dla Polski szerokich rzesz społeczeństwa ukraińskiego.

Tabela 2. Współpraca organizacji polskich Charkowskiego Obwodu Konsularnego z organizacjami w Polsce

Miejscowość		Liczba członków Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”	Współpraca z organizacjami wspierającymi Polonię i Polaków za granicą			
			Fundacja Pomoc Polakom na Wschodzie	Fundacja Wolność i Demokracja	Inne	
11.	Berdiańsk	270	+	+	+	+
22.	Charków (SKP)¹	500	+	+	+	+
3.	Charków (DPnW)²	128	–	–	–	+
44.	Dnipro «Ognisko»	126	+	+	+	–
55.	Energodar	187	–	–	–	+
66.	Kamieńskie	85	–	–	–	–

77.	Kramatorsk	72	–	+	–	–
88.	Krzywy Róg	208	–	–	–	+
99.	Łubny	9	–	–	–	+
110.	Mariupol	73	+	+	+	+
111.	Melitopol	280	–	–	+	–
112.	Nikopol	220	–	–	–	–
113.	Połtawa	130	+	–	+	–
114.	Siewierodoneck	19	–	–	–	–
115.	Starobielsk	42	–	–	–	–
116.	Sumy	98	+	–	–	+
117.	Zaporoże (Polonia)	402	–	–	–	–
118.	Zaporoże (SKP-JP)³	300	–	–	–	+
119.	Zaporoże (SKP-M)⁴	115	+	+	–	+
Razem: 3 264			7	6	6	10

¹ SKP – Stowarzyszenie Kultury Polskiej.

² DPnW – Dom Polski na Wschodzie.

³ SKP-JM – Stowarzyszenie Kultury Polskiej imienia Jana Pawła II.

⁴ SKP-M – Stowarzyszenie Kultury Polskiej imienia Adama Mickiewicza.

W celu realizacji wytycznych i zadań statutowych organizacje polskie Charkowskiego Okręgu Konsularnego współpracują z wieloma organizacjami w Polsce, działającymi na rzecz Polaków za granicą. W odpowiedziach ankietowych znalazły się między innymi: *Fundacja Semper Polonia*, *Caritas-Polska*, *Fundacja Nowy Staw*, *Instytut pamięci Narodowej*, *Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski*, *Stowarzyszenie „Młode Kresy”* i nawet *Klub Kibiców „Lech Poznań”*. Jednak dane statystyczne wyraźnie wskazują na trzech strategicznych partnerów organizacji polskich Charkowskiego Okręgu Konsularnego.

Przede wszystkim należy wymienić Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, które zostało powołane w lutym 1990 roku z inicjatywy marszałka Senatu RP pierwszej kadencji prof. Andrzeja Stelmachowskiego. Obecnie Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” wspiera struktury związków Polaków na Wschodzie i organizacje polonijne w świecie (565 podmiotów z 54 krajów).

Następnie – Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”. Została ona powołana w 1992 roku jako strategiczna Fundacja Skarbu Państwa, podlegająca pod nadzór merytoryczny Ministerstwu Spraw Zagranicznych. Główny cel

działania Fundacji określono jako „niesienie pomocy i wspieranie Polaków zamieszkałych w krajach byłego ZSRR i byłego bloku komunistycznego w Europie Środkowej i Wschodniej”.

Fundacja „Wolność i Demokracja”, która, jak wynika z jej statutu, została ustanowiona przez Stanisława Kostrzewskiego i Michała Pawła Dworczyka. W ostatnich latach Fundacja Wolność i Demokracja próbuje między innymi sprawować opiekę nad oświatą i mediami w Ukrainie.

Bardzo niepokojący jest fakt, że ze wspomnianymi instytucjami nie współpracuje ponad 60% organizacji, które wzięły udział w badaniach ankietowych. Czy to wynika z braku wiedzy o instytucjach, czy braku umiejętności wypełniania wniosków?

Na temat oceny współpracy pomiędzy organizacjami w Polsce i polskimi w Ukrainie zadawaliśmy pytania bezpośrednio. Z rozmów fokusowych wynika, że podstawowym problemem jest sporadyczność i brak systemowej współpracy, co uniemożliwia realizację długotrwałych projektów, przede wszystkim oświatowych. Pomimo pewnego paternalizmu, właściwego polskiemu środowisku na Wschodzie, trudno z tym się nie zgodzić.

Przytoczymy cytaty z wypowiedzi zanotowanych w trakcie rozmów fokusowych:

Zdając sobie sprawę z nieprzewidywalności zasad finansowania i podziału środków polonijnych, uważam jednak, że deklarowana współpraca nie powinna mieć oznak fragmentaryczności i sporadyczności. Krzewienie polskości, szczególnie na wschodzie, jest procesem trwałym i konsekwentnym, wymagającym motywacji, zachęcania oraz ciągłości.

I kolejny cytat, z którym możemy się zgodzić:

Rok szkolny kończymy w maju, a środki jeżeli już zostaną przyznane, to są przyznawane w czerwcu-lipcu danego roku. Więc nigdy nie wiemy czy na nauczanie języka polskiego będą środki czy nie. Często nauczyciele pracują społecznie, bo właśnie dowiadujemy się w lipcu, że program nasz nie będzie finansowany. Więc trudno jest liczyć na ciągłość, a brak ciągłości w nauczaniu języka polskiego powoduje i wpływa na niską jakość, na brak dalszej zachęty do nauczania. Z tym problemem borykamy się wszyscy w Ukrainie. Polskie organizacje nie wypracowały planu czy programu finansowania nauki języka polskiego. Te dotacje są doraźne, musimy liczyć na siebie, ewentualnie na pomoc Konsulatu.

Mówiąc o współpracy, współdziałaniach czy raczej relacjach Kościół Rzymsko-Katolicki – organizacja polskiej mniejszości na rozpatrywanym

obszarze, musimy zdawać sobie sprawę z tego, że stereotyp/autostereotyp „Polak to katolik” wciąż jest żywy i funkcjonalny. Taka uproszczona percepcja i utożsamienie katolicyzmu z polsnością dokonywały się już w wieku XVII, kiedy to polskie ziemie stały się symbolem przedmurza chrześcijaństwa. Encyklopedia PWN wyjaśnia, że politycznego znaczenia stereotyp ten nabrał w okresie rozbiorów i oporu przed rosyjskim prawosławiem i pruskim protestantyzmem; wynikał z katolicyzmu zdecydowanej większości polskiego społeczeństwa; przynależność do narodowości polskiej została uzależniona od wyznawania wiary katolickiej, którą uznano za cechę polskiego charakteru narodowego.

Pomimo to trzeba pamiętać, że pojęcie „wiara” jest ambiwalentne. Wiara jest nie tylko osobistym przeżywaniem Boga, ale także doświadczaniem go we wspólnocie. Będzie ona zatem zawsze zjawiskiem głęboko indywidualnym, ale równocześnie bardzo publicznym. Dlatego w naszym kwestionariuszu ankiety pytanie dotyczące współpracy organizacja – Kościół nie zawierało żadnych podpunktów dotyczących liczby wierzących czy praktykujących.

Tabela 3. Współpraca organizacji polskiej z Kościołem katolickim i władzami lokalnymi

Miejscowość	Współpraca	
	Kościół RK	Władze lokalne
1. Berdiańsk	+	+
2. Charków (SKP)	+	+
3. Charków (DPnW)	+	–
4. Dnipro «Ognisko»	+	+
5. Energodar**	+	+
6. Kamieńskie	+	–
7. Kramatorsk*	+	–
8. Krzywy Róg	+	+
9. Łubny	+	+
10. Mariupol	+	+
11. Melitopol	+	+
12. Nikopol	–	+
13. Połtawa	+	–
14. Siewierodoneck**	–	–
15. Starobielsk	–	–

16.	Sumy	+	+
17.	Zaporoże (Polonia)	+	+
18.	Zaporoże (SKP-JP)	+	+
19.	Zaporoże (SKP-M)	+	+
Razem „Tak”:		16	13
Razem „Nie”:		3	6

* negatywna ocena prób nawiązania współpracy z władzami miasta, natomiast z administracją obwodową – pozytywna

** Funkcjonuje tylko parafia greckokatolicka. Proboszcz tej parafii służy również duchowym potrzebom wiernych wyznania łacińskiego

Jak wynika z badań ankietowych, 16 z 19 organizacji czynnie lub biernie współpracuje z Kościołem Rzymsko-Katolickim. Te relacje, historia, stan obecny i perspektywy, są interesującym i perspektywicznym tematem naszych przyszłych badań.

W tym kontekście przypomnijmy, że Ukraina, ze względu na zróżnicowanie religijne i skomplikowane relacje między Patriarchatem Kijowskim i Moskiewskim, musi trzymać się zasad państwa sekularystycznego. Dlatego samodzielność organizacji społecznych jest zjawiskiem naturalnym. Poza tym cele (czy powołania) związków religijnych zasadniczo różnią się od zadań organizacji społecznych, nawet pozarządowych. A więc „cesarzowi, co cesarskie, a bogu, co boskie”.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce w roku 2011 *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Rzeczypospolitej Polskiej* liczył prawie 70 tys. osób. Jako ciekawostka: w latach 2008–2011 w Berdiańsku na czele wspólnoty luterańskiej stał Wiesław Łyżbicki, Polak ze Śląska.

Nieco gorzej układa się współpraca z władzami, z 19 organizacji tylko 13 zadeklarowało dobre stosunki z urzędnikami ukraińskimi. Jednak zdecydowana większość ocenia stosunek władz lokalnych do mniejszości polskiej jako przyjazny lub neutralny. Najczęściej relacje organizacja narodowościowa–władza lokalna ograniczają się do udziału zespołów amatorskich w imprezach kulturalno-oświatowych, organizowanych przez odpowiednie urzędy, zasiadania prezesów w tak zwanych radach doradczych, co naszym zdaniem jest dodatkowym narzędziem legitymizacji władzy i rzadko nabiera wymiaru konkretnych współdziałań. Co prawda zdarzają się pojedyncze fakty dofinansowania działalności programowej organizacji narodowościowych. W jednej z ankiet znalazł się komentarz: „Nie przeszkadzają” i to jest najważniejsze!

Placówki oświatowe Charkowskiego Okręgu Konsularnego

Ośrodki czy punkty nauczania języka polskiego Charkowskiego Okręgu Konsularnego są bardzo zróżnicowane pod wieloma względami: statusu ośrodka, liczby uczniów, wieku osób pobierających naukę, liczby przedmiotów, liczby godzin wykładowych, poziomu wyposażenia w podręczniki, słowniki, materiały dydaktyczne oraz sprzęt. Przeważają jednak placówki niewielkie, uczące poniżej 100 osób. Wyjątkiem są ośrodki w Charkowie (SKP) – 400 osób i w Zaporozu (SKP JP) – 190 osób.

Tabela 4. Nauczanie języka polskiego w poszczególnych organizacjach polskich

Miejscowość	Liczba członków do 16 lat*	Ogólna liczba uczniów	Liczba grup	Podział wiekowy	Liczba godzin tyg. dla 1 grupy	Kto prowadzi zajęcia
11. Berdiańsk	Ponad 100	118	5	9–11, 12–15, 16–30, 30+	2–6	3 naucz. (dyplom.)
22. Charków (SKP)	Ponad 200	400	6	5–7, 8–11, 12–13, 14–16, 17–21, 21+	4–15	7 naucz. + 1 ORPG
33. Charków (DPnW)	12	Prowadzi działalność oświatową wspólnie z „Charków (SKP)”				
44. Dnipro „Ognisko”	41	48	3	Dzieci, początkujący, dorośli	4	4 naucz.
55. Kamieńskie	45	27	3	6–8, 10–14, 16+	2	naucz. + s. zakonna
66. Kramatorsk	3 (od 14 lat)	–	3	–	1–2	2 naucz.
77. Krzywy Róg	22	28	2	7–13, 14+	1–2	2 naucz. (dyplom.)
88. Łubny	Od 16 lat	20	–	–	2	1 naucz.
99. Mariupol	45	57	2	–	2	1 naucz.
110. Melitopol	42	96	4	5–8, 9–16, 16–30, 30+	4,5	1 ORPG + ksiądz
111. Nikopol	190	–	–	–	–	1 naucz.
112. Połtawa	49	85	5	–	3	1 ORPG
113. Siewierodoneck	5	–	–	–	–	–
114. Starobielsk	13	19	2	Dorośli, dzieci/ młodzie	1	1 naucz. – prezes

115.	Sumy	15	40	4	–	4	1 naucz.
116.	Zaporoże (Polonia)	87	75	3	–	5	3 naucz.
117.	Zaporoże (SKP-JP)	80	190	–	–	4	2 naucz. + s. zakonna
18.	Zaporoże (SKP-M)	16	40	3	„Wiek mieszany”	3	3 naucz. (dyplom.)

* Członkostwo w organizacji nie oznacza, że osoba pobiera naukę języka polskiego. W niektórych organizacjach członkiem może być osoba pełnoletnia (po 16 roku życia)

Z podanej liczby uczniów pobierających naukę wynika, że oświatowe placówki uczą nie tylko Polaków i osoby polskiego pochodzenia. Przygotowanie kandydatów na studia w Polsce (czym się zajmują niektóre organizacje) jest odrębnym tematem, o którym w tym miejscu nie będziemy pisać. Liczba nauczycieli języka polskiego w placówkach waha się od jednego w mniejszych do 8 w większych organizacjach. W 3 ośrodkach zajęcia prowadzą nauczyciele z Polski, skierowani przez ORPG: Charków, Melitopol i Połtawa. W Siewierodoniecku w ogóle brakuje nauczycieli. Możemy zauważyć zależność liczby godzin zajęć i wykładanych przedmiotów w tygodniu od liczby nauczycieli w poszczególnych ośrodkach.

Podany przez respondentów podział uczniów na grupy świadczy o dyferencji wiekowej, co z punktu widzenia pedagogiki jest prawidłowym podejściem do organizowania procesu nauczania. Natomiast granice wiekowe wywołują pewne zastrzeżenia.

Wszyscy respondenci podali w wypowiedziach ankietowych, że oprócz języka polskiego uczą się innych przedmiotów: kultury, literatury, historii, geografii, ale także śpiewu i religii (placówki funkcjonujące przy parafiach albo w których prowadzi zajęcia osoba wierząca lub katecheta czy ksiądz). Ponieważ kwestionariusz ankiety nie zawierał pytania – trudno odpowiedzieć, w jakim języku wykłada się te przedmioty. Natomiast, jeśli mówimy o wysokim stopniu asymilacji i uczeniu się polszczyzny „od zera”, to w grupach dla początkujących to na pewno nie jest język polski.

Zdaniem respondentów, plany organizacji roku szkolnego nie są układane na podstawie programów nauczania zatwierdzonych przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy. Nauczyciele nie uwzględniają programów ministerialnych, ponieważ placówek, działających przy organizacjach narodowościowych zasada ta nie dotyczy, gdyż nie mają one statusu szkół publicznych. Nie ma programów nauczania dla tego rodzaju podmiotów i nie są one zobowiązane do realizowania wytycznych resortu edukacji. To samo dotyczy zajęć

fakultatywnych, organizowanych na bazie szkół państwowych. Programy nauczania, jak podają respondenci, układa nauczyciel, uwzględniając specyfikę placówki, potrzebę grupy, dostępność podręczników i posiadany sprzęt.

Warto zaznaczyć, że nie wszystkie organizacje polonijne w Charkowskim Okręgu Konsularnym posiadają lokale czy stałe miejsca spotkań, co w dużym stopniu utrudnia proces nauczania języka polskiego.

Tabela 5. Posiadanie miejsca nauczania języka polskiego w poszczególnych organizacjach polskich

Miejscowość	Posiadanie lokalu
Berdiańsk	+
Charków (SKP)	+
Charków (DPnW)	+
Dnipro „Ognisko”	+
Energodar	–
Kamieńskie	–
Kramatorsk	+
Krzywy Róg	+
Łubny	+
Mariupol	+
Melitopol („Polonia”)	+
Nikopol	–
Połtawa	+
Siewierodoneck	–
Starobielsk	–
Sumy	–
Zaporoże (Polonia)	+
Zaporoże (SKP-JP)	–
Zaporoże (SKP-M)	+
Razem „Tak”:	12
Razem „Nie”:	7

Możemy wnioskować, że w metodyce nauczania języka polskiego dominuje intuicyjna interdyscyplinarność i eklektyczna koncepcja nauczania, dostosowana do tej sytuacji w poszczególnych ośrodkach. W ramach Dni Kultury Polskiej w Berdiańsku organizujemy od kilku lat Panel Naukowo-Dydaktyczny „Współczesne metody nauczania języka polskiego jako obcego”, który odbywa się pod patronatem Konsulatu Generalnego RP w Charkowie. Z powodzeniem śledzimy działalność nauczycieli-praktyków z całej Ukrainy i potrzebę wymiany doświadczeń w podejściu do nauczania języka polskiego Polaków oraz osób niepolskiego pochodzenia. Każdego roku zainteresowanie udziałem nauczycieli z różnych ośrodków w tym panelu wzrasta.

Pomimo prowadzonej od wielu lat nauki języka polskiego, większość Polaków na terenach Ukrainy wschodniej nadal nie stanowi zintegrowanej i przężnej grupy narodowościowej. Tożsamość narodowa bazuje raczej na poczuciu odrębności, a więc na antynomii *swój-obcy*. W świadomości Polaków / osób pochodzenia polskiego w tych regionach dominuje przekonanie: „jestem tu-tejszy, ale inny”. Właśnie świadomość pochodzenia i narodowości przodków często warunkuje samookreślenie się i świadomy „wybór” narodowości.

Warto zaznaczyć, iż świadomość narodowa większości mieszkańców południowo-wschodniej Ukrainy, niezależnie od pochodzenia, w tym Ukraińców, jest w stanie „galarety” (Najder, 1997, s. 292), dowodem czego są wydarzenia trwające od 2014 roku w Donbasie. Mamy do czynienia z tak zwaną „rozmytą” czy „znikształconą” tożsamością narodową.

Co dotyczy Polaków, chcemy podkreślić, że ze względu na brak kulturowej ciągłości pokoleniowej (starsze pokolenie starannie ukrywało fakt przynależności do narodowości polskiej) świadomi działacze polonijni często muszą kształtować polską tożsamość dzieci i młodzieży od zera, na podstawie tak zwanych wartości fundamentalnych narodu polskiego. Ze względu na to, znajomość języka polskiego jest tylko jednym z wielu składników tożsamości narodowej.

Mówiąc o skuteczności odradzania polskości lub kształtowaniu tożsamości narodowej, tym bardziej na zasymilowanych terenach, warto pamiętać, że znajomość języka polskiego, jako oznaka przynależności narodowej, powinna stawać się środkiem komunikowania nie tylko na zajęciach. Dlatego szkolnictwo nie powinno być wyodrębnione z ogólnego życia polskich wspólnot lokalnych.

Nauka języka polskiego, jako część integralna procesu krzewienia polskości, oraz działalność poszczególnych organizacji polskich mają sprzyjać temu, żeby znajomość języka i kompetencje językowe miały charakter praktyczny i stosowany, a polszczyzna wchodziła w życie codzienne w środowisku mieszkowców Polaków.

Chęć nauki języka ukierunkowana na integrację ma także źródło w poczuciu posiadania wartości dodanej, jaką jest znajomość więcej niż jednego języka. Taka postawa uczniów współbrzmi z koncepcją wychowywania uczniów w duchu międzykulturowości, w myśl zasady: masz polskie pochodzenie i to cię ubogaca, bo świat jest wielokulturowy. Promowanie wartości kulturowych ważnych dla tożsamości wspólnot polonocentrycznych przy równoczesnym otwarciu na dialog z inną kulturą sprzyja wzbogacaniu osobowości uczniów i minimalizuje potencjalny konflikt lojalności wobec znanych dwóch (lub

więcej) języków/kultur, ucząc twórczego funkcjonowania we współczesnym świecie, coraz bardziej różnorodnym językowo i kulturowo.

Aktualnie czynnikiem decydującym o podejmowaniu nauki języka polskiego jest przynależność etniczna, pragnienie pielęgnowania poczucia przynależności do kraju pochodzenia przodków, ale także podejście pragmatyczne: otrzymanie Kart Polaka, studia wyższe i perspektywa pracy i osiedlenia się w Polsce.

Dla uczniów innych narodowości znajomość języka polskiego jako drugiego języka ma wymierną wartość w postaci większych szans w dostaniu się na studia, a w konsekwencji bycia bardziej konkurencyjnym na rynku pracy.

Wnioski i rekomendacje:

- zwiększenie pomocy uczniom w szerokim dostępie do nauki języka polskiego poza szkołą:
  - udział w imprezach, organizowanych przez organizacje polskie;
  - wzmocnienie polskich tradycji w domu rodzinnym;
  - pomoc rodzicom w doskonaleniu języka polskiego;
  - zachęcanie rodziców do udziału w lokalnym życiu polskim.
- organizowanie letnich szkółek i obozów języka polskiego;
- zwiększenie pomocy uczniom w planowaniu ich przyszłości – ekspozowanie czynnika atrakcyjności bycia Polakiem;
- wyposażenie czy doposażenie placówek oświatowych w pomoce dydaktyczne i nowoczesny sprzęt;
- zwiększenie liczby wyjazdów do Polski i opracowanie programów wymiany pomiędzy placówkami oświatowymi w Ukrainie i szkołami w Polsce;
- kształcenie i doskonalenie kadry pedagogicznej, zdolnej do przygotowania i dostosowania programów nauczania do potrzeb grupy i posiadanych materiałów dydaktycznych.

Jedną z propozycji doskonalących i rozwijających umiejętności młodego pokolenia jest „**Polonijna szkoła trzech pokoleń**”, a w jej ramach:

- integracja i dialog międzypokoleniowy,
- zapewnienie ciągłości kulturowej,
- organizowanie interdyscyplinarnych zajęć (język, literatura, historia, kultura) i imprez kulturalno-oświatowych,
- spotkanie z językiem poprzez zabawę.

I ostatnia teza. W aktualnej sytuacji zglobalizowanego świata kształcenie młodej kadry naukowej ma decydujące znaczenie dla rozwoju społeczeństw

poszczególnych państw i całych kontynentów. Naukowcy, będąc awangardą społeczną i rękomią ewolucji myśli naukowej, w dużym stopniu wyznaczają czynniki i kierunki rozwoju państw. Dlatego kształcenie młodych uczonych-polonistów pozwoli wypełnić tę lukę w naukowym środowisku Ukrainy. Ten problem nabiera szczególnego wymiaru w kontekście stosunków międzykulturowych w państwach wieloetnicznych, w tym w Ukrainie. Uczni-poloniści pochodzenia polskiego, stając się częścią elity naukowej, będą mogli podnieść status nie tylko nauki polonistycznej, lecz także kultury i polskiej mniejszości w Ukrainie i przyczynić się do dalszego porozumienia i integracji obu państw.

Niewątpliwie, kształcenie młodych naukowców polskiego pochodzenia z Ukrainy pozwoli na nowe przeczytanie wspólnych mało znanych kartek dziejów współycia na wspólnych pogranicznych terytoriach, poczynając od interferencji językowej i kończąc na przenikaniu międzykulturowym.

Pomimo to naukowcy-poloniści pozytywnie oddziałują na poziom doskonałości naukowo-metodologicznej nauczycielstwa polskiego w Ukrainie.

Zdajemy sobie sprawę z tego, że żyjemy w XXI wieku i należy dostosować się do realiów zglobalizowanego świata, z zachowaniem własnych wartości, żeby nie tylko przetrwać, lecz znaleźć godną niszę we współczesnym integrowanym świecie.

Bibliografia

- Albin, J. 1981. Główne kierunki rozwoju szkolnictwa polonijnego do II wojny światowej. W: Czarnik, O.S. i Gronowski, K. red. *Kultura skupisk polonijnych*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, ss. 190–227.
- Gębał, P. i Miodunka, W. 2020. *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego*. Warszawa: PWN.
- Koprukowniak, A. 1980. Wprowadzenie. W: Koprukowniak, A. red. *Szkolnictwo polonijne po II wojnie światowej. Przeobrażenia i potrzeby*. Lublin: UMCS, ss. V–VII.
- Koprukowniak, A. 1992. Oświata i szkolnictwo polonijne. W: Szydłowska-Cegłowa, B. red. *Polonia w Europie*. Poznań: Polska Akademia Nauk, Zakład Badań Narodowościowych, ss. 91–116.
- Krasowska, H. 2012. *Mniejszość polska na południowo-wschodniej Ukrainie*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Krasowska, H., 2020. *Języki mniejszości. Status – prestiż – dwujęzyczność – wielojęzyczność*. Warszawa: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego.

- Levchuk, P. 2020. *Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców nie-polskiego pochodzenia*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Miodunka, W. 2016. *Glottodydaktyka polonistyczna. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy*. Biblioteka „LingVariów”. Glottodydaktyka. T. 14. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Miodunka, W. i Tambor, J. i in. 2018. *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie. Diagnoza – stan – perspektywy*. Katowice: UŚ.
- Najder, Z. 1997. Głosy w dyskusji. W: Handke, K. *Kresy – pojęcie i rzeczywistość*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, ss. 191–193.
- Placówki oświatowe na Ukrainie. Informator*. 2015. Warszawa: Fundacja Wolność i Demokracja.
- Tambor, J. 2016. Polskie dźwięki w cudzoziemskich ustach (perspektywa rodzimego użytkownika). W: Kołodziejek, E. i Choduń, A. red. *Mówi się, czyli o wymowie i wymowności Polaków. Materiały IX Forum Kultury Słowa*. Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, ss. 263–273.

The state of the Polish school education in the Consular District of Kharkiv

Abstract: The aim of the article is to present a diagnosis of the condition of the Polish minority organization, comprising Polish education, taking into account formal and legal solutions, as well as financial and infrastructural foundations in the Kharkiv Consular District. This is the first attempt to conduct preliminary research in the Kharkiv Consular District, taking into account the diversity of the organization of the Polish minority, the peculiarities of the identity of local Poles and the specificity of the regions, from Sumat in the north to Berdyansk in the south. The territory of the General Consulate of the Republic of Poland in Kharkiv contains the Kharkiv Consular District, which consists of oblasts of Kharkiv, Dnipropetrovsk, Donetsk, Luhansk, Poltava, Sumy and Zaporizhia. The research was conducted using the survey method in 2017.

Currently, the decisive factor in learning Polish is ethnicity, the desire to cultivate a sense of belonging to the country of origin of ancestors. There is also a pragmatic approach: receiving the Pole's Cards, higher education and the prospect of working and settling in Poland.

For students of other nationalities, the knowledge of Polish as a foreign language has a measurable value in the form of better chances of entering studies and, consequently, being more competitive on the labor market.

Keywords: Ukraine, teaching Polish, the Kharkiv Consular District, Polish organizations abroad, Polish language in the world, educational cooperation

Translated by Helena Krasowska
and Lech Aleksy Suchomłynow